

Фразеологічні звороти в мові професійного спілкування

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті проаналізовано особливості вживання фразеологічних зворотів в професійному мовленні. З'ясовано їхні основні ознаки. Подано приклади фразеологічних сполучень у діловому мовленні.

Ключові слова: фразеологія ділової мови, фразеологічні одиниці, стійкі дієслівні сполучення, трансформація, книжні фразеологізми, фразеологічні єдності, канцеляризми, фразеологічні зрощення.

Abstract

In the article features the use of idiomatic phrases in professional broadcasting. Found out their main features. Examples of idiomatic combinations in everyday speech.

Keywords: business language phraseology, phraseological unit, persistent verbal communication, transformation, bookish phraseologisms, phraseological unity, kantselyarizmy, phraseological seam.

Кожна мова відзначається своєю оригінальною фразеологією, що пов'язано з неповторністю побуту, звичаїв, культури та й загалом ментальності народу, пор.: укр. *Коли рак свисне*, рос. *После дождика в четверг*, англ. *When the pigs fly* (буквально: "коли свині літатимуть") [1, 45].

Фразеологія ділової мови – це сукупність стійких, цілісних за складом і лексичним значенням словосполучень, наприклад: *вузьке місце, титова вага, нагальна потреба, на повну потужність, наводити приклад, з огляду на сказане, класти в основу, громадська думка, у багато разів*. В офіційно-діловому мовленні вживають переважно книжні фразеологізми. Насамперед це фразеологізовані сполучення – звороти: *завдавати шкоди (образи, удару, поразки), потребувати допомоги (підтримки, уваги), привертати увагу (на свій бік), зводити нанівець (до мінімуму), втілювати в життя, впроваджувати в практику тощо*. Іноді в діловому спілкуванні трапляються фразеологічні єдності – образні словосполучення, зміст яких певною мірою мотивований лексичним значенням слів або компонентами звороту, наприклад: *зелена вулиця (вільно), дати зелену вулицю (дозволити, зняти будь-які перешкоди), відкривати Америку (давно відоме подавати як нове)*. У діловому мовленні майже не вживають фразеологічні зрощення (ідіоми) – стійкі образні словосполучення, значення яких не можна встановити лексем, що є компонентами звороту: *байдики бити (ледарювати), пекти раків (червоніти від сорому), глека розбити (посваритися), давати перцю (дуже лаяти, сварити)* [2,79].

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать: власне книжні фразеологічні одиниці (*вводити в оману, дамоклів меч, відволікати увагу, віддавати належне, для більшої переконливості, дошкульне місце*); термінологічні назви предметів, явищ, понять (*атмосферний тиск, доменна піч, запам'ятовувальний пристрій, кишені пам'яті, автоматична телефонна станція, автогенне зварювання, ланцюгова реакція, утома металу, політика цін, радіус дії, зона зв'язку, земна вісь, роза вітрів*); номенклатурні найменування (*білий гриб, антонівські яблука, арабський кінь, вітряна віспа, азотна кислота, грудний еліксир, очні краплі, борна мазь, Міністерство закордонних справ, токар третього розряду, старший науковий співробітник, перший секретар*

посольства, військовий аташе); складені термінологізовані назви (суспільно-політична термінологія: *країни, що розвиваються, Високі Договірні Сторони, країни третього світу, Соціалістична партія України, Європейське Економічне Співтовариство*); лексикалізовані сполуки: *до певної міри, певною (якоюсь) мірою, кінець кінцем, з року в рік, за інших рівних умов, з одного боку, з другого (іншого) боку, мати справу, мати місце, містити в собі*).

Ділове мовлення створило власну фразеологію. Передусім це різноманітні назви ділових паперів: *вірча грамота, Почесна грамота, пам'ятна записка, доповідна записка, витяг з протоколу (трудової книжки, наказу), бортовий журнал, дорожній лист, трудова угода, посвідка на проживання*. Офіційно-діловому мовленню притаманні функціональні словосполучення на зразок *грошова винагорода (компенсація), одноразова (матеріальна) допомога, безперервний (трудоий) стаж, авторське (винахідницьке) право, державний герб (прапор), дипломатичний (депутатський) імунітет, дипломатична (електронна) пошта, пам'ятка історії (старовини, архітектури, культури), місце реєстрації; прізвище, ім'я, по батькові; робочий час, святкові (вихідні) дні, сезонні (польові) роботи, трудові спори тощо*. Внаслідок цього відбувається термінологізація словосполучень – іменних ускладнених одиниць порядку: *ведення справи, визнання провини, полегшення вироку, заподіяння шкоди, сума прибутку, зустріч у верхах, мирне співіснування, державний суверенітет, термін повноважень, арбітражне (судове) рішення, держава перебування, рівновага сил, середня заробітна плата, ринкові відносини, споживчий кошук, соціальний захист, на загальних підставах, кримінальна відповідальність, грошові зобов'язання, дієздатна сторона, приватна (державна) власність, в адміністративному (службовому, робочому, судовому) порядку* [3, 101-103].

Ділове мовлення багате на стійкі дієслівні сполучення, наприклад: *порушувати питання, надавати відпустку, зараховувати на посаду, брати зобов'язання (відповідальність), зберігати чинність, укладати угоду, досягати згоди, пред'являти вимогу (документ, посвідчення), доводити до відома, брати до уваги, держати (тримати) в полі зору, а також насичене типовими канцеляризмами на зразок: *у відповідь на... надсилаємо; на додаток до листа; звертаємо вашу увагу; у зв'язку з розпорядженням (вказівкою, вимогою); у порядку надання фінансової (технологічної, виробничої, матеріальної) допомоги; у зв'язку з важким станом, що склався; відповідно до досягнутої домовленості (угоди)*.*

Процес стандартизації та фразеологізації мовлення офіційно-ділового стилю можна простежити на прикладах уживання сталих дієслівно-іменних сполучень – лексикалізованих зворотів на зразок *надавати допомогу (підтримку), робити ремонт (реконструкцію, перебудову)*. Наведені звороти вживають переважно в діловому мовленні замість паралельних їм однослівних дієслівних форм: *надавати допомогу – допомагати; надавати підтримку – підтримувати, робити ремонт – ремонтувати, проводити розслідування – розслідувати, робити застереження – застерігати, здійснювати контроль – контролювати тощо*.

Це пояснюється тим, що не всі словосполучення на зразок *провести опитування (опитати) або вести слідство (розслідувати)* мають паралельні однослівні форми: не можна, наприклад, замінити такі вирази, *виявити увагу, навести лад, провести захід, укласти угоду*, тому в цих випадках використання сталих дієслівно-іменних сполук обов'язкове.

Лексичне значення сполучення (дієслово + іменник) може не збігатися зі значенням відповідного йому дієслова: *проводити змагання не тотожне змагатися, виявляти повагу не тотожне поважати, чинити опір не тотожне опиратися* (друге слово вужче за семантикою, конкретніше).

У сполученнях «дієслово + іменник» дієслова не лише вказують на факт дії, а й виражають деякі додаткові смислові відтінки: *давати (давати права) і допускати (не допускати втрат зерна), робити (робити переклад) і здійснювати (здійснювати подорож)*. Дієслова кожної пари, вказуючи на факт дії, мають власну сполучуваність, отже, не тотожні за лексичним значенням, хоч і допускають варіативність: *робити (здійснювати) переклад*. Сполучення «дієслово + іменник» широко вживають у значенні термінів, які точно кваліфікують те чи те явище, наприклад: *вчинити напад (юр.) не тотожне напасти; здійснити посадку (авіа.) не тотожне сісти; здійснити втечу (юр.) не тотожне втекти; давати присягу (військ.) не тотожне присягати*. Усі наведені іменники у відповідних

сполученнях – це терміни певної галузі. До сполучення «дієслово + іменник» також можуть вводитися означення, які розширюють інформативні можливості висловлювання: *надавати технічну (гуманітарну, персональну, грошову) допомогу, чинити запеклий (кривавий, сильний) опір; надавати платні (безкоштовні, технічні, різні) послуги; давати принципову згоду; нести особисту (персональну) відповідальність; здійснювати суворий (технічний, технологічний, щоденний, правовий) контроль* [4, 33-34].

Як свідчить проаналізований матеріал, ділове мовлення послуговується здебільшого безобразними фразеологізмами, на відміну, скажімо, від художнього. Проте образне фразотворення під впливом мови засобів масової інформації проникає також в офіційно-ділову сферу, наприклад: *зона відпочинку (забудови, дій, бойових дій, зелена); рівень освіти (культури, знань, науки, води); на рівні (до рівня) світових (міжнародних) стандартів (зразків); ряд підприємств (організацій, держав, працівників); фронт робіт (дій); зустріч на найвищому рівні (Високих Договірних Сторін, глав держав, представників ділових кіл).*

Нашої уваги також варте поняття трансформації - видозміни фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою. Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні їх внутрішньої форми та на відносній стійкості. Трансформація ніби суперечить визначенню фразеологізму, але стійкість цих одиниць — не абсолютна, а відносна ознака. Тобто в системі мови, поза контекстом фразеологізми характеризуються найбільшою мірою стійкості, а в конкретних текстах мають здатність до перетворення. Видозмінений фразеологізм завжди зберігає співвіднесеність із своїм номінативним вихідним джерелом [5, 156].

Кропіткою та уважної роботи потребують фразеологізми при перекладі з однієї мови іншою. Різні типи фразеологічних одиниць у цій сфері проявляють себе по-різному. Біблійні, міфологічні звороти, фразеологізми літературного походження, як правило, перекладаються дослівно: *витати в емпіреях, спалити кораблі; між щиллою і харибдою; усе тече, все міняється; мовчання — знак згоди; крапля камінь точить; манна небесна; на розпутьях велелюдних; пісня пісень; переоцінка цінностей; по той бік добра і зла; річ у собі; чисте мистецтво.* Фразеологізми фольклорного походження здебільшого специфічні для кожної окремої мови. У близькоспоріднених мовах є однакові щодо лексичного складу прислів'я й приказки, але вони мають і суто національні синонімічні звороти: *рос. На безрыбье и рак рыба — укр. На безриб'ї і рак риба, а ще на безлюдді й хама чоловік; у степу й хрущ м'ясо; де немає співця, послухаєш і горобця; рос. Из огня да в польмя — укр. З вогню та в полум'я і з дощу та під ринву; рос. Как с цепи сорвался — укр. Як з цєпу зірвався і як з пекла вискочив.*

Трансформація фразеологізмів, відтворення чужих зворотів засобами рідної мови не має нічого спільного з бездумним калькуванням. У засобах масової інформації, в теле- й радіопередачах дуже часто ми зустрічаємо вислови, які аж ніяк не пов'язані зі скарбами української фразеології: *потерпіти невдачу, слідувати чіємусь прикладові, нічого гріха таїти, аби не так тощо.* У складі фразеологічних одиниць замість вантаж уживається тягар: *тягар спогадів, тягар спадщини, тягар обов'язків.* "фразеологізми" вантаж спогадів, вантаж обов'язків засмічують мову. "жила-була одна жінка", "жив-був один спортсмен" — так часто починають свої твори автори різних газетних жанрів. Та й сучасні казкарі здебільшого вдаються до такого початку, який нібито запозичений з українських народних казок. Але річ у тім, що словами *жили-були* розпочинаються російські народні казки. Що ж до казок українського народу, то в них на початку стоять слова: *"жили собі дід та баба", "був (були) собі чоловік та жінка" та ін.* [6, 305].

Отже, образність фразеології ділового мовлення - поняття умовне, бо часто те, що в художньому та публіцистичному стилях слугує образом, а в мові засобів масової інформації стає штампом, у діловому мовленні функціонує як нормативний, стандартизований вислів, наприклад: *грати (відігравати) роль, давати зелену вулицю, віддавати (складати) останню шану, засвідчувати (виражати) свою повагу.* Звичайно, у цьому разі може йтися лише про фразеологічні сполучення та єдності. Фразеологічні зрощення в діловому мовленні вживаються лише спорадично.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови : навч посіб. / Г. Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – 208 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посіб. / Наталія Ботвина. – К. : АртЕк, 1998. – 192 с.
4. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги-ХП, 2006. – 496с.
5. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посіб. / О. Д. Пономарів. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
6. Бабич Н. Д. Практична стилїстика і культура української мови : навч. посіб./ Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.

Тїтова Катерина, студентка групи ІМО-15б факультету менеджменту, ВРТУ, м. Вінниця, titova_katiusha@mail.ru

Titova Kateryna , student gr. IМО-15b of the Faculty of Management, VNTU, titova_katiusha@mail.ru

Науковий керівник: *Радомська Людмила Анатолїївна, викладач української мови кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця*

Radomska Lyudmila, a teacher of Ukrainian language in Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa